

Кривенко, Л. В. Вплив нових господарських структур на вдосконалення організації [Текст] / Л. В. Кривенко // Питання політичної економії : міжвідомчий зб. наук. праць / Київський університет ім. Т. Г. Шевченко. – Київ, 1992. – Вип. 220. – С. 117 - 122.

ства повинні створити умови для розвитку творчого потенціалу як окремої особистості, так і суспільства в цілому. В перелік цих умов входять передусім свобода особистості в застосуванні всіх своїх творчих можливостей, глибока повага до людей праці, відповідна оплата за якісну працю, безперервне підвищення культури праці та людського спілкування тощо. При наявності цих умов нематеріальне нагромадження істотно підвищить творчий потенціал нашого суспільства, сприятиме його оновленню.

Надійшла до редколегії 12.06.91

Рассматривается суть и основные формы нематериального накопления, характеризуются его региональные аспекты.

Л. В. КРИВЕНКО, канд. екон. наук, Київ. ун-т

ВПЛИВ НОВИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СТРУКТУР НА ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Стаття присвячена проблемі пошуку нових джерел фінансування програм удосконалення організації праці в умовах перебудови господарського механізму і переходу до ринкових відносин. Поліпшення умов праці розглядається як самостійний фактор підвищення кваліфікаційного і загальноосвітнього рівня працівників.

З переходом до ринкової економіки в умовах реформування та урізноманітнення форм власності відбувається зміна господарських структур, утворення їх нових видів, що має велике значення для вдосконалення організації і мотивації праці. Господарські структури виникають не довільно, а як об'єктивний результат розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Існують групи продуктивних сил у різних сферах економіки, існують групи підприємств яких передбачає не тільки загальнодержавний, а й регіональний, груповий, індивідуальний чи приватний рівні господарювання і відповідні їм форми. Ці форми не можуть бути незмінними, вони постійно розвиваються, вдосконалюються. Функціонування складної системи продуктивних сил можливе лише за умови відповідності форм усупільнення засобів виробництва реальним особливостям конкретної сфери виробництва. Будь-яке порушення цієї відповідності, декретування згори господарських форм може призвести до небажаних наслідків в організації праці, в мотивуванні трудової діяльності.

Панування адміністративно-командної системи викликало глибокі деформації у відносинах власності, кардинально спотворило їх соціально-економічну природу і зумовило відчуження працівників від праці та її результатів. Здержавлення всіх форм власності призвело до ліквідації багаторівневості суб'єктів власності і по суті до усунення трудящих від власності і передачі права власності державному апарату. Однією з найскладніших проблем реформування господарських та організаційних структур є те, що

© Л. В. Кривенко, 1992

Їхні старі форми уже не вписуються в створюваний господарський організм, а нові ще не зміцніли, і їх нерідко намагаються вмістити в старі адміністративно-командні відносини.

Плюралізм форми власності дає можливість вибрати новий підхід до створення організаційних структур: від базової ланки, тобто від підприємства — «до гори», а не «згори» — «вниз». Головною стає не вертикальна, а горизонтальна орієнтація цих структур, що сприяє вільному, а не директивному розвитку асоційованих форм господарської діяльності. Відбувається урізноманітнення форм основної ланки. Цьому сприяє надання підприємствам права самостійно створювати нові виробничо-господарські ланки, визначати їхню форму, вступати до них і виходити з них у відповідності з реальними інтересами й одержуваними результатами.

Сучасний рівень продуктивних сил і виробничих відносин такий, що поряд з великими об'єднаннями, підприємствами необхідні і середні, і малі, але щоб вони були технічно досконалими виробничими структурами з прогресивними формами організації виробництва і праці. Довгі роки в нашій економіці панував стереотип, що найефективнішими і найсучаснішими можуть бути лише крупні підприємства, підприємства-гіганти. Це призвело до небаченого в жодній з країн ринкової економіки рівня монополізму, який гальмував розвиток науково-технічного прогресу та підвищення ефективності виробництва. Великі підприємства неспроможні забезпечити динамізм економіки, її гнучкість і постійну орієнтацію на споживача. Поряд з великими підприємствами неодмінно повинна існувати широко розвинута мережа середніх та малих підприємств, які оперативнішо впроваджуватимуть досягнення НТР, сміливо вступатимуть у конкуренцію з промисловими гігантами. Розвинута конкуренція здатна подолати монополізм виробників, що є однією з головних причин стагнації та кризового стану нашої економіки.

В сучасних умовах стає дуже важливим розв'язання проблеми середніх та малих підприємств, що значною мірою формують ринкове середовище і відкривають простір до підприємницької діяльності, нових форм організації праці. Середні та малі підприємства — це не просто підприємства невеликі за чисельністю і обсягом продукції, а своєрідний спосіб використання прогресивних методів організації праці й управління виробництвом. Це — зовсім нова структура, що створюється в економіці. Не вирішивши проблеми малої економіки, не можна розв'язати і проблему формування ринку. Переваги малих підприємств полягають у їх швидкій пристосовуваності, гнучкості, мобільності, здатності переключатися на нові види продукції, орієнтації в умовах комерційного ризику на передові технології, які дозволяють у стислі строки задовольняти запити споживачів.

У малій економіці створюються значно ширші можливості в реалізації творчих здібностей, підприємництва, ініціативи, оскільки спектр діяльності цих підприємств дуже широкий. Істотно нові моменти в економіку малих підприємств вносить новий етап

НТР, що пов'язаний з мікропроцесорною революцією, децентралізацією використання електронно-обчислювальної техніки на базі персональних комп'ютерів, автоматизованих робочих місць. Малі підприємства в сфері науково-технічних досліджень перетворились, як свідчить світова практика, в каталізаторів науково-технічного прогресу. В західних країнах на них припадає 50% нововведень, що впроваджуються у виробництво¹. У малих фірмах організація праці характеризується більшою ефективністю, оскільки там відносно менший управлінський апарат, менше різних бюрократичних перепон на шляху нововведень. Малий бізнес тісно пов'язується і з великими підприємствами на основі розгалуженої системи субпідрядних коопераційних зв'язків: дрібні фірми спеціалізуються на виготовленні окремих вузлів і деталей, а великі — на збиранні готових виробів. Не виключається і проміжне збирання окремих вузлів і агрегатів і на малих підприємствах. В Японії субпідрядна система в обробній промисловості охоплює 66,5% числа дрібних і середніх підприємств².

До малої економіки тісно примикають і кооперативні підприємства, що в сучасних умовах одержують по суті своє відродження. В кооперативах найефективніше поєднується особистий інтерес з колективним, суспільним інтересом і послаблюється відчуження працівників від засобів виробництва, результатів господарської діяльності. Все це сприяло підвищенню ефективності виробничої діяльності, хоч і торкалося головним чином кількісних, а не якісних показників.

У діяльності кооперативів виявились істотні недоліки й перекручення. Значною мірою це пов'язано з тим, що більшість кооперативів (понад 80%) створено при державних підприємствах, вони перероблюють їхню продукцію і реалізують за підвищеними цінами, а також, використовуючи недосконалість господарського механізму, намагаються недозволеними методами піднести свій добробут. Для виправлення існуючої ситуації вжито заходів, спрямованих на підвищення відповідальності державних підприємств в їхніх взаємовідносинах з кооперативами і виключення можливості перекачування безготівкових коштів у готівку. Однак це не означає, що на шляху розвитку кооперативів вже все зроблено і що не існує перепон в їхній діяльності.

Кооперативний сектор економіки покликаний доповнювати державний, а не замішувати його. Кооперативні і державні підприємства мають бути поставлені в рівні економічні умови, з точки зору ціноутворення, оподаткування, організації та оплати праці. Про це свідчить практика кооперативного руху в країнах з ринковою економікою.

З переходом до ринкових відносин зростаючого значення набуває така прогресивна форма господарювання, як оренда. Система орендних відносин створює нові умови організації праці, в яких орендатор виступає як самостійний, відособлений господарюючий суб'єкт, що обмежується в своїй діяльності лише межами добровільно взятих на себе зобов'язань згідно з договором. Це сприяє

відродженню у працівника статусу господаря, тобто працівника, що має право розпоряджатися засобами виробництва та його результатами. Тим самим ліквідується відчуження працівників від власності і праці. Незважаючи на обмеженість нагромадженого досвіду, вже стає очевидним, що орендна форма дозволяє ефективно поєднувати суспільні, колективні й особисті інтереси, підвищувати заінтересованість працівника, який раніше був мало-ініціативним виконавцем, у кінцевих результатах праці, стимулює творче ставлення до праці, та підвищення її якості.

Оскільки логічний розвиток орендних відносин приводить до викупу колективом підприємства, то вона може стати одним з важливих інструментів роздержавлення державної власності та її приватизації. Досвід деяких підприємств свідчить, що перехід підприємств через викуп у власність колективу поліпшує організацію праці та підвищує ефективність виробництва на цих підприємствах, оскільки робітники стають реальними власниками засобів виробництва і продукції.

В нашій країні відбувається активний процес формування і таких господарських структур, як акціонерні товариства, концерни, консорціуми та інші різноманітні виробничі асоціації. Вони володіють високим ступенем економічної самостійності і достатнім ресурсним потенціалом, здатні взяти на себе розв'язання широкого кола організаційних завдань по створенню оптимальних внутрішніх структур, виходячи з чітко визначених функцій і цілей.

Світовий досвід показує, що в найбільш розвинутих західних країнах провідними є акціонерні форми господарювання. Можна вважати, що і в нашій країні вони стануть домінуючими, оскільки вони є найефективнішими, з точки зору гармонізації різних видів інтересів, що дуже важливо для стимулювання високоякісної трудової діяльності. При цьому розширюються стимулюючі можливості розподільчих відносин, які передбачають розподіл не тільки за працею і через суспільні фонди споживання, а й відповідно до особистої і групової власності робітників, реалізованої в акціях та інших цінних паперах.

Створення нових господарських структур, особливо таких, як малі, кооперативні та акціонерні підприємства, в умовах рівності всіх форм власності має велике значення для розгортання підприємницької діяльності на Україні. Формами підприємництва є приватне і колективне підприємство на основі власності громадян, а також майна, одержаного і використовуваного на законних засадах.

Для здійснення своєї діяльності підприємець має право створювати будь-які види підприємств, організація яких не суперечить законодавчим актам України. Зрозуміло, що організація й оплата праці в таких підприємствах матиме свої особливості і здійснюватиметься самостійно, як і програма господарської діяльності. При цьому підприємці повинні забезпечувати оплату праці для осіб, що працюють по найму, не нижче мінімальних розмірів, встановлених законодавством України, а також здійснювати захо-

ди по забезпеченню екологічної безпеки, охорони праці і т. п. згідно з діючими положеннями і нормами. Держава повинна гарантувати дотримання прав і законних інтересів підприємців, створювати умови для вільної конкуренції, забезпечувати їм рівні можливості доступу до матеріально-речових, фінансових, трудових, інформаційних і природних ресурсів, не допускаючи монополізації ринків цих ресурсів.

Структурні зміни у сучасному машинному виробництві в умовах НТР, децентралізація управління на базі кібернетизації й автоматизації в західних країнах у 70—80-х роках сприяли виникненню колективних форм організації праці на основі бригад тощо. Реорганізація довгих конвейерних ліній з їх жорсткою регламентацією виробничого процесу привела до створення автономних та напівавтономних бригад на автозаводах фірми «Вольво» (Швеція), а потім і на ряді американських і японських підприємств.

Зарубіжний досвід свідчить про високу ефективність бригадної організації праці. Так, на американсько-японському автомобільному заводі в м. Фрімонт (штат Каліфорнія), що належить компаніям «Дженерал моторс» і «Тойота», 2,5 тис. робітників розподілені на бригади по п'ять—сім чоловік. На цьому підприємстві вузька спеціалізація замінена широкою, причому всі робітники розподілені всього на три кваліфікаційні категорії. Кожний працівник одержує за рахунок фірми додаткову професійну підготовку, необхідну для виконання будь-якого виду роботи на ділянці бригади. В середині бригад робітники самі розподіляють між собою обов'язки, порядок роботи, слідкують за якістю продукції, що дозволило практично повністю обходитися без контролерів³.

Застосування бригадної організації праці в нашій країні свідчить про ряд незаперечних її переваг в упорядкуванні і стимулюванні праці. В ній створюються певні передумови для подолання недоліків диференціації праці та посилення інтеграції трудових функцій, забезпечується можливість суміщення професій, взаємозамінюваність, залучення робітників до управлінських функцій, розширення виробничої самостійності.

Є всі підстави вважати, що бригадна організація стане основною в промисловості. Перспективною формою є й комплексні бригади, де робітники різних професій, а останнім часом і інженерно-технічні працівники виконують технологічно різноманітні, але взаємозв'язані операції, що охоплюють повний цикл виготовлення виробу, вузла і т. п. В результаті поліпшується розподіл робіт між учасниками процесу виробництва, зростає продуктивність праці тощо. Однак треба зауважити, що у цій справі ще немало формалізму, недосконалостей, які знижують ефективність бригадної форми організації праці. Подолання цих недоліків сприятиме дальшому поліпшенню цієї форми організації та стимулювання праці.

Ефективною організаційною формою розв'язання проблем виробництва, націленою на впровадження нової техніки, є «гуртки якості», що 20 років тому почали створюватися в Японії та США,

а зараз поширилися більш як на 50 країн світу. В Японії економічний ефект від цих гуртків у 5 раз перевищує витрати на них. Частка інспекторів якості в Японії скоротилася до 5—10% чисельності персоналу, тоді як в інших країнах Заходу вона становить 15%⁴. Групи якості почали створюватись останнім часом і на наших підприємствах, але їхня діяльність знаходиться ще на низькому рівні і вони ще не набули масового поширення. Отже, резерви у нас у цій справі ще дуже великі.

Таким чином, створення нових господарських структур у процесі переходу до ринкових відносин відкриває великі можливості до подальшого поліпшення організації праці та її стимулювання.

¹ Зийченко А. Риск и самостоятельность инновационной деятельности // *Вопр. экономики*. 1988. № 1. С. 41. ² Окумура Х. Корпоративный капитализм в Японии. М., 1986. С. 217. ³ Лапицкий М. Этика труда по-американски // *Коммунист*. 1991. № 3. С. 76—83. ⁴ Капиталистическое управление: уроки 80-х. М., 1991. С. 77.

Надійшла до редколегії 12.06.91

Статья посвящена проблеме поиска новых источников финансирования программ совершенствования организации труда в условиях перестройки хозяйственного механизма и перехода к рыночным отношениям. Улучшение условий труда рассматривается как самостоятельный фактор повышения квалификационного и общеобразовательного уровня работников.

А. М. ІВАШИНА, асп., Київ. ун-т

ОРЕНДА В СИСТЕМІ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРУКТУРИ

Висвітлюється економічна суть оренди в нових умовах господарювання. Розкривається роль орендних відносин у підвищенні ефективності виробництва, розвитку підприємливості, ініціативи виробників.

Орендні економічні відносини — порівняно нове явище в нашому господарському житті. Виникнувши спочатку як один з напрямів господарювання, оренда обумовила необхідність глибоких перетворень у всій системі виробничих відносин і передусім у відносинах власності. Перетворення відносин власності з пасивної в дійову форму руху здійснюється через різноманітні форми реалізації власності. Однією з найпрогресивніших форм реалізації власності є оренда.

Орендні відносини виникають між власником засобів виробництва (орендодавцем) і невластником (орендарем) з приводу передачі орендарю на певний час права власності на вироблену продукцію і володіння засобами виробництва. Економічна суть оренди полягає в задоволенні різноманітних потреб людей у продукції на основі підвищення ефективності використання виробничих ресурсів. Рушійною силою її виступає економічний інтерес кожного працівника, що поєднується з інтересами трудового колективу і вимогами споживачів.

Оренда передбачає самостійність орендарів у розпорядженні

© А. М. Івашина, 1992